

PRIMO DE RIVERA

A partir dos seguintes documentos elaboraremos unha composición de texto histórico sobre a ditadura de Primo de Rivera (1923-1930).

A partir de 1917, a inestabilidade política e social foi en aumento, manifestándose na debilidade dos gobernos, acompañada do desprestixio da clase gobernante, pois o fraccionamento dos partidos dinásticos e as tensións entre os líderes dificultaba a formación e duración dos gobernos, polo que a quenda deixou de funcionar e o rei recorreu á formación de gabinetes de concentración compostos por representantes de varios grupos políticos que non foron capaces de facer fronte aos problemas; no aumento da conflitividade social no rural e nas cidades ao tempo que as organizacións sindicais ampliaban o número dos seus afiliados. A radicalización e a violencia foron en aumento, tanto na represión governamental como na resposta das organizacións obreiras, especialmente da CNT; no aumento da propaganda e das actividades republicanas xa que a pesar da súa división, os republicanos acentuaron as críticas ao sistema e mantiveron a coalición republicano-socialista formada en 1909; e no incremento da actividade dos movementos rexionalistas e nacionalistas, tanto en Cataluña (Liga Rexionalista) como nas provincias vascas (Partido Nacionalista Vasco) e Galicia (Irmandades da Fala), cuxas demandas contribuíron a radicalizar o ambiente político con acusacións de separatismo, repulsas dos partidos da unidade nacional e incremento da oposición ao réxime entre os nacionalismos periféricos.

Durante o reinado de Alfonso XIII, o republicanismo constituíu unha minoría política con máis peso na opinión pública que capacidade real de modificar o sistema, debido principalmente ás divisións internas. A desaparición dos vellos líderes permitiu a aparición doutros novos, entre os que destacou Alexandre Lerroux, fundador do Partido Republicano Radical, anticlerical, inimigo do rexionalismo e cunha forte influencia entre os obreiros.

A Conxunción republicano socialista (1909) permitiu a elección do socialista Pablo Iglesias como deputado en 1910. Pero a falta dun programa común fixo que se desenvolvesen organizacións republicanas autónomas (Valencia, dirixida por Blasco Ibáñez) ou cun forte compoñente nacionalista (Cataluña con Rovira i Virgili e Francisco Maciá).

En 1912 os gobernos de España e Francia delimitaron a respectiva zona de influencia no norte de Marrocos e crearon o protectorado, pero para o seu mantemento era preciso ocupalo e pacificalo. Na zona do Rif as tropas españolas avanzaban con dificultade ante a resistencia da poboación e as dificultades do terreo. Os gastos incrementáronse e o exército creou corpos específicos para a loita en Marrocos: a Lexión (1920) e os Regulares (con soldados recrutados entre os marroquís).

En 1921 o xeneral Silvestre, co obxectivo de vencer e estimulado polo rei, realizou unha manobra arriscada coas súas tropas coa intención de ocupar Alhucemas; pero non asegurou a retagarda e dispersou demasiado os seus homes. As cabilas rifeñas, ao mando de Abd el-Krim, atacaron as súas posicións obrigándolle a retirarse, perecendo a maioría dos seus soldados en Annual (máis de 10000). Mal adestrados, dirixidos por oficiais ineptos, aterrorizados pola brutalidade dos ataques inimigos, os soldados españois retrocederon cara a Melilla. En poucos días os rifeños fixéronse co control da zona e proclamaron a independencia da República do Rif.

O desastre de Annual provocou un forte impacto na opinión pública española e acentuou a impopularidade da guerra e do exército. Ante a esixencia de depurar responsabilidades, abriuse unha investigación sobre o comportamento dos militares (Expediente Picasso) e difundíuse a sospeita de que detrás da acción do xeneral Silvestre estaba a intervención de Alfonso XIII, o que incrementou a oposición á Monarquía.

Ante o cúmulo de problemas, o réxime podía democratizarse (alterando as bases sociais e políticas) ou impor unha solución de forza encabezada por un cirurxián de ferro que puxese remedio aos males de España. A incapacidade de transformarse favoreceu en 1923 a imposición dunha ditadura militar.

O 13 de setembro de 1923, Miguel Primo de Rivera, capitán xeneral de Cataluña, contando co apoio de diversas personalidades políticas e militares, deu un golpe de Estado en Barcelona. Os

protagonistas xustificaron o acto pola pésima situación do momento en España.

O Goberno tratou de que o rei aprobase a destitución dos xenerais sublevados e a convocatoria de Cortes, pero a falta de apoio do monarca provocou a súa dimisión en pleno. O día 14, Alfonso XIII chamou a Primo de Rivera para que asumise o poder, aceptando así o golpe de Estado. A situación non era unha excepción en Europa, pois noutros países con problemas tamén tomaron o poder gobernos autoritarios ou fascistas. Trátase dun período de crise xeral do sistema liberal.

O golpe de Estado contou inicialmente cunha ampla aceptación popular debido ao malestar político e social existente e porque se presentaba como unha medida excepcional e transitoria para solucionar os graves problemas vixentes. Os políticos conservadores, os terratenentes, a burguesía comercial e financeira e os pequenos e medianos propietarios apoiaron a nova situación política. Os socialistas non se opuxeron abertamente e colaboraron ata 1925. Só o Partido Comunista e a CNT mantiveron unha total oposición á ditadura. Tamén se mostraron críticos coa situación os intelectuais, os estudantes, os republicanos e algúns dos vellos políticos monárquicos.

Primo de Rivera presentouse a si mesmo como o rexenerador e o cirurxán de ferro do que falara Xaquín Costa. Falto de formación intelectual e política, o seu pensamento era simplista e inxenuo, de base ideolóxica católica e conservadora, matizado pola mentalidade e principios militares de orde e autoridade; tamén estivo fortemente influenciado por Mussolini e o fascismo italiano, do que imitou algunhas prácticas como a intervención económica do Estado. O réxime establecido por Primo de Rivera foi esencialmente autoritario, populista, paternalista, e excesivamente optimista, pois dicía que lle bastaban tres meses para solucionar os problemas.

O primeiro goberno da ditadura estivo formado só por militares, polo que recibiu o nome de Directorio Militar (1923-1925). O novo gabinete gobernou mediante decretos e prestou especial atención a aspectos como a rexeneración da vida política, co obxectivo de acabar co caciquismo e lograr rexenerar a vida política, adoptando medidas como: a suspensión da Constitución de 1876, a destitución das autoridades vixentes, substituídas por outras afíns ao réxime e os partidos políticos perderon a súa capacidade de influencia nos asuntos públicos; creación dos delegados gubernativos, encargados de informar sobre as deficiencias dos concellos e de propoñer remedios; reforma da normativa electoral (dereito de voto con 23 anos e voto restrinxido ás mulleres), medidas que non se aplicaron porque non houbo eleccións; elaboración de novos estatutos municipal (1924) e provincial (1925), obra do ministro Calvo Sotelo, que aumentaban a democracia e as competencias administrativas destas institucións. Pero na práctica o Goberno controlou a vida municipal designando e nomeando tanto os concelleiros como os deputados provinciais; e formación dunha organización cívica: a Unión Patriótica. Cunha finalidade confusa, oscilou entre un movemento de apoio e propaganda á ditadura, sen un significado político concreto, e o partido único do novo réxime.

O novo gabinete tratou tamén de restablecer a orde pública e de controlar o movemento obreiro, para o que foi decretado o estado de guerra, quedando restrinxidas as liberdades públicas e diminuindo así o número de folgas e atentados. Para maior efectividade deste control fíxose extensiva a toda España a Somatén, organización orixinaria de Cataluña formada por paisanos armados baixo a autoridade dos mandos militares e cuxa misión era colaborar coa Garda Civil no mantemento da paz e da orde pública e na defensa da propiedade privada.

Defendíase a unidade da patria, actuando contra todo aquilo que á ditadura lle parecía que podía ser un perigo para a unidade de España. Desenvolveu campañas de afirmación dos símbolos nacionais de España e de represión das reivindicacións e manifestacións nacionalistas de cataláns, vascos e galegos, que implicaban medidas como a prohibición do emprego público da lingua propia nas escolas e institucións. Estas actuacións obrigaron aos nacionalistas a refuxiarse nas manifestacións culturais pero, ao mesmo tempo, propiciaron a radicalización das súas posturas políticas.

Primo de Rivera manifestábase partidario de abandonar Marrocos, pero a presión dos militares obrigoulle a cambiar de idea e decidiu continuar a guerra ata conseguir o dominio completo do protectorado. Tras a retirada española, Abd el-Krim considerou que España estaba

derrotada e cometeu o erro de atacar tamén as posicións francesas. Ante esta situación, os gobernos de Francia e España coordinaron a súa actuación e aumentaron os efectivos na zona. A estratexia española consistiu en realizar un desembarco na baía de Alhucemas (Franco destaca nesta operación), de gran éxito que permitiu conquistar o Rif. En 1926, as sucesivas derrotas obrigaron a Abd el-Krim a asinar a rendición. Tras dominar os derradeiros focos de resistencia, a guerra rematou en xullo de 1927, contribuíndo ao prestixio do exército e á popularidade do ditador.

En decembro de 1925, tras os éxitos en Marrocos e restablecida a orde pública, Primo de Rivera decidiu afianzarse no poder, pór fin á ditadura militar e constituír un Directorio (1925-1930), formado maioritariamente por civís vinculados á Unión Patriótica, para volver á normalidade. De novo contou co apoio do rei.

Rexeitada a idea de volver ao parlamentarismo liberal e ao réxime constitucional de 1876, Primo de Rivera, moi influenciado polo fascismo italiano, pretendeu a instauración dun réxime político corporativo. As pezas básicas do novo sistema serían a Organización Corporativa do Traballo, creada en 1926 coa finalidade de regulamentar as relacións entre obreiros e patróns a través dos comités paritarios que estaban formados por igual número de patróns e obreiros e presididos por un representante do Goberno. Estes comités contaron co apoio dos sindicatos católicos e tamén da UXT, que valoraban positivamente o feito de que as sociedades obreiras puidesen intervir na regulamentación do traballo e na fixación do salario. Elaborouse unha ampla lexislación social e laboral co obxectivo de mellorar as condicións de vida dos traballadores, como o Código de Traballo (1926). Tamén se adoptaron numerosas medidas de carácter populista como os subsidios a familias numerosas.

A Asemblea Nacional constituída en 1927, tiña un carácter consultivo e a súa función era elaborar e presentar proxectos de leis ao Goberno. Estaba formada polos representantes das diferentes corporacións do Estado, dos sectores económicos e da Unión Patriótica.

En 1929, a Asemblea presentou o proxecto dunha nova constitución que establecía unha organización territorial unitaria e centralizada; unha Asemblea única de composición tripartita e desigual; confesionalidade católica do Estado; e un Consello do Reino consultivo do monarca para a designación do xefe do Goberno e para a aprobación ou veto das leis. Este proxecto foi acollido con fortes críticas e ante a falta de apoios foi retirado.

O Directorio Civil puxo en práctica unha política económica baseada no intervencionismo estatal no marco do capitalismo, conformando un sistema cualificado como corporativismo autoritario. As principais medidas económicas foron o forte proteccionismo arancelario; o control do mercado interior e dos prezos; a regulamentación da produción e da competencia creando organismos supervisores como o Consello de Economía Nacional (1924) e o Comité Regulador da Produción Industrial (1926); o fomento da produción nacional mediante medidas crediticias e encargos estatais; a formación de monopolios para garantir a subministración de determinados servizos, como o de petróleo e os seus derivados á Compañía Arrendataria de Monopolios de Petróleos (CAMPESA); a potenciación das vías de comunicación e das obras públicas: modernización dos ferrocarrís, renovación das estradas e construción de pantanos e regadíos; e o intento de reforma fiscal co obxectivo de incrementar os recursos do Estado para levar a cabo a súa política económica. O proxecto elaborado por Calvo Sotelo en 1926 incluía un imposto progresivo sobre rendas e ganancias para toda a poboación, pero foi abandonado pola forte oposición dos contribuíntes máis poderosos.

As medidas víronse favorecidas pola prosperidade económica mundial (os felices anos 20) e a paz social lograda mediante o control da orde pública e a represión da axitación obreira. O crecemento económico foi apreciable, pero a produción española mantívose en niveis pouco competitivos a escala mundial, o elevado gasto do Estado fixo aumentar o déficit público e a ausencia de reformas estruturais na agricultura deixou intactos os seus problemas. Os principais beneficiados deste desenvolvemento foron a gran burguesía terratenente, financeira e industrial.

O intento do réxime de perpetuarse fixo que as críticas fosen cada vez máis duras e que procedesen de diversos ámbitos: os republicanos formaron en 1926 a Alianza Republicana na que se integraron diversos grupos e personalidades. En 1929 fundouse en Galicia ORGA (Organización

Republicana Galega Autónoma); os políticos liberais reclamaban o retorno ao sistema constitucional e apoiaron a conspiración militar coñecida como a Sanjuanada (prevista para o 24 de xuño de 1926). O intento fracasou e os seus líderes foron encarcerados e multados, pero contribuíu ao desafecto á Monarquía; os estudantes acentuaron as súas protestas polos proxectos do Goberno de modificar os planos de estudo que favorecían as Universidades privadas e en 1927 fundaron a FUE (Federación Universitaria Escolar); os anarquistas organizaron atentados frustrados contra o rei e para reforzar a súa tendencia revolucionaria crearon en 1927 a FAI (Federación Anarquista Ibérica); os nacionalismos periféricos, especialmente o catalán, radicalizaron a súa oposición ante a persecución dos seus símbolos e linguas; e os militares do corpo de artillería amosáronse contrarios á reforma militar e á política de ascensos que quería levar a cabo Primo de Rivera (primar os ascensos por méritos de guerra fronte á antigüidade). O conflito provocou en 1929 a disolución do corpo de Artillería, provocando a ruptura da familia militar. Moitos oficiais artilleiros, desencantados coa falta de apoio do rei, pasaron a engrosar as filas republicanas.

Ante estas dificultades e para saber se seguía contando co apoio do exército para seguir gobernando, en xaneiro de 1930 Primo de Rivera preguntou aos xefes militares se contaba coa súa confianza. As respostas estiveron caracterizadas pola ambigüidade e a falta de entusiasmo. O ditador, sentíndose só e sen apoio do exército, presentou a súa dimisión ao rei o 29 de xaneiro de 1930, dimisión que o monarca aceptou. Primo de Rivera marchou ao exilio cara a Francia, onde residiu ata a súa morte, que sucedeu uns meses máis tarde.

En poucas horas pasábase da ditadura de Primo de Rivera á “ditabranda” do xeneral Berenguer, elixido por ser liberal. O rei encargoulle preparar a restauración dun sistema parlamentario, para retornar ó sistema constitucional de 1876.

O novo goberno permitiu a volta de catedráticos no exilio como Unamuno e tomou medidas para dismantelar o sistema da ditadura, desaparecendo a Asamblea Nacional, a Unión Patriótica e dando permiso á existencia de partidos políticos; pero as tensións sociais aumentaron e antigos ministros da monarquía, como Alcalá Zamora, adheríronse á República. A difícil situación económica contribuíu a aumentar o descontento.

No 1930 a unión de forzas antimonárquicas concretouse no Pacto de San Sebastián, no que non estaban nin o Partido Comunista Español (PCE), nin o PSOE. Decidiron constituír un Comité Revolucionario con Alcalá Zamora como presidente, co obxectivo de derrubar a monarquía. Berenguer dimite e asume a presidencia o almirante Aznar, que convoca eleccións municipais cun resultado maioritario a favor do bloque antidinástico. Ante a proclamación da República por varias cidades, o Comité dá un ultimátum o rei, que abdica ese mesmo día.